

Batøk

Både ved Jysk Ordbog og ved Ømålsordbogen stødte man under redaktionen af bogstav B på det sære spilnavn *batøk*. Begge steder udskød vi behandlingen af ordet til bogstav P, fordi det også er optegnet i formen *patøk* og i Ordbog over det Danske Sprog er blevet anbragt med denne opslagsform.

Selve spillet er forholdsvis enkelt. I Jørn Møller: *Snøre Vibe* - og 99 andre gamle kamp- og kaplege (1991 s. 61) fortæller en kilde fra 1890'ernes Fredericia således: "Hver Deltager maatte medbringe sin Stok, der var 1/4 Alen til godt og vel en Alen i Længde og af Tykkelse som et Spadeskaft, tilspidset i den ene Ende ... Børnene lavede selv Stokkene og gjorde sig ofte Umage for at faa dem kønne. Deltagernes Antal var ubestemt, fra 2 til en halv Snes, og Spillet foregik alle Vegne paa Grøftekanter og Diger, hvor der var fugtigt. Stokken hævedes med begge Hænder over Hovedet som til et Hug og fæstnedes med Spidsen i Jorden. Hver fæstede sin Stok ... og naar alle Stokke stod der, maatte Begynderen trække sin Stok op og fæste paany, idet han samtidig forsøgte at "slaa" (vælde) saa mange som muligt af de andre – lykkedes det ikke, maatte den næste og saa fremdeles. Den ... Stok, der stod alene tilbage, havde vundet. Spilledes gerne i Regnvejr."

Etymologien er noget vanskeligere. Hvorfra kommer dog det underlige ord *batøk/patøk* (med diverse ekstra forvanskninger)? Vor kollega prof. emer. Inger Ejsskjær har gjort os opmærksom på en artikel herom i *Soraner*-bladet 2006, nr. 4 ved læge Mogens Skovgaard, Vanløse. Nedenfor genoptrykker vi (med få ændringer) artiklen, hvori Mogens Skovgaard også resumerer tidligere tolkninger af spillets navn – og undervejs fortæller noget om spillets forekomst på Sorø Akademi.

Der spilles *batøk/fik-fak* i Charlottenlund i 2001.

Forfatteren var elev på Sorø Akademi 1958-1965, nu praktiserende læge i Vanløse.

Mogens Skovgaard:

Batøk – hvad er ordets oprindelse?

Omkring oprindelsen af ordet Batøk hersker der stadig nogen uklarhed. Spillet findes beskrevet i hele det indoeuropæiske område. For at kunne spille det krævedes et område med blød våd jord og et par tilspidse- de kæppe af stærkt træ.

Første gang det findes omtalt i Sorø er i en gammel inspektions- protokol den 8. maj 1825, hvor cand.theol. Daugaard (adjunkt i Sorø 1822-1827) skriver : “En hidtil ubekendt Leg, Pickfolt kaldt (den skal være tysk af Oprindelse), interesserer meget i denne Tid og har bragt baade Pind- og Boldspil i Forglemmelse. Den bestaar i, at enhver af de medspillende slaar spidse Træstave i Jorden, og den, som slaar de andre over Ende, har vundet” (1,2). Navnet “Pickfolt” leder hen til det tyske navn Pickpfahl (Pickpahl på nordtysk), som betyder spids pæl. I Slesvig kendes spillet under navnet fick-fack afledt af ficker (tilspidset pæl) og i Sønderjylland under navnet pik-pak (3). På Herlufsholm kal- des spillet fik-fak og kæppen, en fæppe. P. Chr. Zahle (H 1844) fortæl- ler at det blev spillet på hans tid i slutningen af 1830’erne om foråret på Herlufsholm (4).

Efter at Thuras hovedbygning i Sorø var nedbrændt i 1813, blev skolen åbnet igen i 1822 i “Gyldencrones gård” og “De unge herrers gård” (5). Først i 1826 stod den nuværende hovedbygning færdig og 64 elever kunne rykke ind på øverste etage. Studenterne, i alt 9, boede fortsat på Gyldencrones gård som derfor fra 1826 blev kaldt Regensen (6). Lektor Wilster skriver, at “her er en Sprogforvirring som ved Ba- bels Taarnbygning”. Der blev nemlig talt både dansk, tysk og fransk, da eleverne kom fra hele “Danmark” incl. kolonierne og Holsten (fx St. Croix, Tranquebar og Altona) (7).

Bille, som var elev på Sorø 1841-1848, skriver i sin bog “Skole- drengene” (Kbh. 1886), at man kaldte spillet for batøk (8). Sprogforske- ren prof. Vilhelm Thomsen med specielt kendskab til tyrkisk og de

finsk-ugriske sprog skal overfor rektor Hoff have påpeget ligheden med et slavisk/russisk ord “patjok” eller “padjok” (9,10,11). Der findes et russisk ord batog. Dette har intet med spil at gøre men er betegnelsen for en stok, især anvendt om en pryglestav (12). Hvis Thomsen har sagt batog, kan dette være ordet som Hoff har hørt som patjok. Fr. Knudsen har foreslået det sachsiske ord patschek (13). Dette ord har også slavisk oprindelse. H.G. Olrik har foreslået at batøk kunne være opstået af det franske ord battu (14). Man kan forestille sig en fransktalende dreng råbe “battu!” (“slået”) efter at have væltet en andens kæp. Da studenterne stadig fik undervisning i “fægten” (1822-1849) og sproget her var fransk, kunne der på grund af ligheder i spillet også her være en vis afsmitning. Batøk kunne efter min mening også være opstået af ordet pateux, som betyder smattet og som har ø-lyden. Netop fugtig jord er en forudsætning for at kunne spille batøk. Når man så kender til kostskoledrenges leg med ord, kunne det let være blevet til patøk og batøk, måske under indflydelse af ordet pløk, som også har været forbundet med spillet (14), ligesom ordet platøk (9). På Bornholm har man set stavemåden patøj (langt ø) (15). Ordene bateuque og bateque (16) er konstruerede. De findes ikke i de store ordbøger over det franske sprog.

Der er altså tale om et meget gammelt “kæppespil”, der sandsynligvis er kommet til Sorø i 1820’erne og Herlufsholm i 1830’erne fra henholdsvis Holsten og Slesvig. Navnet batøk er opstået i Sorø mellem 1822 og 1841. Myten om, at ordet skulle stamme fra russisk/slavisk skyldes formentlig en tilfældig lighed med det russiske ord batog. Mere sandsynligt er det at ordet er opstået under indflydelse af fransktalende drenge og deres kammeraters leg med ordene battu, pateux og pløk. Også trykket på sidste stavelse er i overensstemmelse med fransk udtale.

I Sorø har man altid spillet batøk på den fugtige plæne foran indgangen til Ingemanns hus (8) frem til 1960, hvor der blev anlagt parkeringsplads. Her har Ingemann, H.C.Andersen, Hauch og Chr. Wilster kunnet følge slagets gang. Gammelsoranerne afholdt den første danske “batøk-olympiade” den 15. april 1921 ved Frederiksberg Slots eksercerplads med efterfølgende fest i “Guldaldersalen” på Frederiksberg (17). Herlovianerne begyndte at spille fik-fak i Charlottenlund Skov i begyndelsen af 1930’erne (4), hvor soranerne senere er stødt til. Ud over den årlige dyst mellem gammelsoranerne og herlovianerne i

Charlottenlund Skov, Kr. Himmelfartsdag, spilles der batøk på Fyn (Juulskov) og i Jylland (p.t. ved Vejle) hvert forår, med kun soranske deltagere. Batøk spilles p.t. ikke på de to skoler, men Soransk Samfund påtænker at reintroducere det i Sorø.

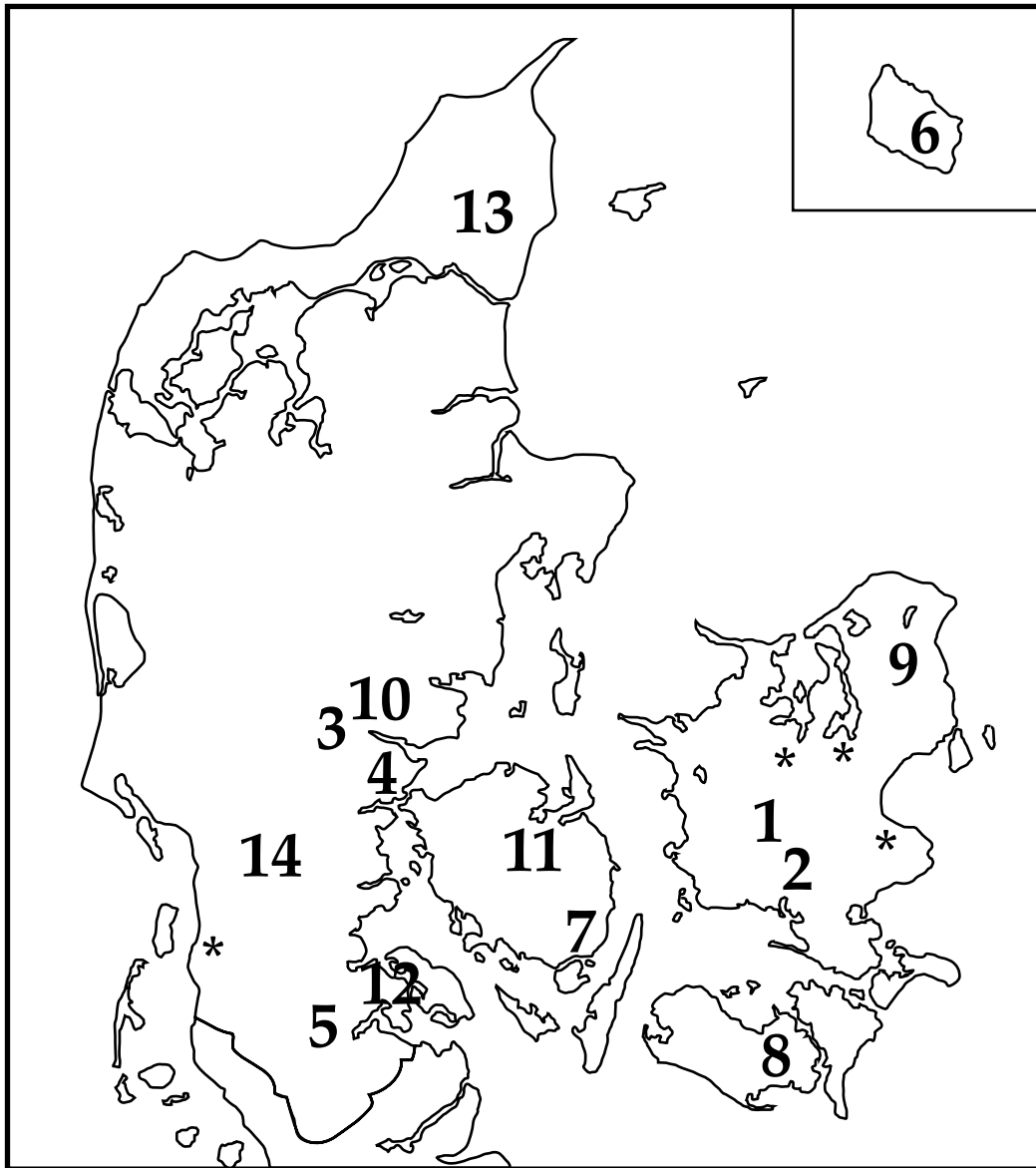
Der henvises i øvrigt til artikler af Bojesen (Soraner-bladet 1936), Louis E. Grandjean (Soraner Bladet 1937), has. (Soraner-bladet 1938).

Referencer:

1. Hoff: Årsskrift, Sorø. 1899, Sorana VII, p 32
2. F. Matthiessen: Soraner-bladet. 13. årg. 1928, Nr. 11 p 88-89
3. G. Helge Petersen: Lege fra Toftlund Sogn. Sønderjysk Månedsskrift. 1943, p 24
4. J. Rothe: Samfundet - 150 år. Jubilæumsskrift, Herlufsholm. 2003, p 204-211
5. Svend Ranvig: Sorøkrøniken. 1986
6. H. Raaschou-Nielsen: Danmark 4. årg. 1944, Nr. 3 p 71-86
7. K. Galster: Danmark 4. årg. 1944, Nr. 3 p 92
8. C.S. Bille: Skoledrenge. Kbh 1886 (Per Salling: Fra tugtens tid – erindringer fra Sorø Akademis Skole 1822-1962. Borgen 1990
9. Fr. Knudsen: Danske studier. 1930, p 45-54
10. G. Sarauw: Danske studier. 1930, p 60
11. ODS. Patøk. Bd. XVI, p 600
12. "Ordbog over det levende russiske sprog" ved Vladimir Dal.
13. Fr. Knudsen: Danske studier. 1920, p 141
14. H.G. Olrik: Soraner-bladet. 15. årg. 1930, Nr. 11 p 86-87
15. Aage Rohman: Danske studier. 1931, p 187
16. Jørn Møller: Snøre Vibe. DDSG&I. 1991, p 55-64
17. Batøk-olympiade, den 1ste danske. Soraner-bladet. 6. årgang. 1921, Nr. 2, p 13
18. Bojesen: BATØK - PATØK, lidt om. Soraner-bladet. 21.aargang. 1936, p 86-87
19. Batøk-spillet. Af has. Soraner Bladet. 23. årgang. 1938, p 82

Som læserne vil forstå, har *batøk* ikke stillet helt de samme krav til hurtighed og præcision som det velkendte (cricket-lignende) *pind*. Spillet regnes af Jørn Møller (se ovf.) ind under kategorien Hakkelege (hvoraf den bedst kendte jo nok er *Erobre Land*, hvor deltagerne hugger en lommekniv el. dolk i jorden).

Lad os til slut samlet registrere, hvor, hvornår og under hvilke navne *batøk* vides at have været spillet her i landet. Ud over oplysningerne i Mogens Skovgaards artikel og kilderne nævnt af Jørn Møller har vi fundet yderligere et par oplysninger frem via Jysk Ordbogs og (ved Inger Ejsskjærs hjælp) Ømålsordbogens samlinger. Resultatet vises på kortet på næste side. Men vi hører meget gerne fra læsere, der kender yderligere eksempler på, at man har spillet *batøk* på dansk grund. Alt tyder jo på, at elever på Sorø Akademi og Herlufsholm har taget det (og dets navne) med sig, og at det siden bredte sig via seminarier og skoler.

Kilder til batæk mv.: 1) **pickfolt, batæk, batik, pløk** (Sorø Akademi, fra 1820'erne); 2) **fik-fak** (Herlufsholm, fra 1830'erne); 3) **batæk** (Jelling Seminarium, fra 1850'erne); 4) **botik, po(l)tik, patøk** (Herslev og Fredericia, fra 1890'erne); 5) **pikpohl** (Vejebæk, ca. 1900); 6) **patøj** (Povlsker, kort efter 1900); 7) **drønne-i-pæl** (Thurø, kort efter 1900); 8) **konge** (Rørbæk, beg. af 1900-tallet); 9) **fæste konge** (Dømmestrup, ca. 1910); 10) **konge** (Ildved, 1916); 11) **kongepind** (Fredensborg, 1920); 12) **pikpol** (Sottrup, ca. 1920); 13) **pløk** (Dronninglund, ca. 1927); 14) **pik-pak** (Rødning, 1940'erne);

* = mere usikre oplysninger om spillets forekomst.